

Željko Dugac u članku „Higijena stanovanja i djelovanje Škole narodnog zdravlja u međuratnom razdoblju“ (225-246) promatra problematiku higijene stanovanja na jadranskom području kroz djelovanje Škole narodnog zdravlja „Andrija Štampar“ iz Zagreba, najznačajnije hrvatske javnozdravstvene ustanove u međuraću. Rad je nastao na temelju bogate fotodokumentacije, arhivske građe i podataka iz onodobnih publikacija. Analiziraju se najznačajniji higijensko-zdravstveni problemi vezani za stanovanje i različite metode poučavanja naroda. One su obuhvaćale zdravstveno-prosvjetnu djelatnost organiziranjem raznih tečajeva i građevinsko-sanitarne radove, a sve s ciljem poboljšanja kvalitete stanovanja, kao i građenja novoga odnosa prema životnom prostoru u skladu sa suvremenim zdravstvenim načelima. Rad je popraćen brojnim fotografijama koje prikazuju razna područja i načine djelovanja Škole narodnog zdravlja.

Vrijednost je ovoga zbornika radova u tome što može poslužiti kao odličan izvor podataka svima koji se bave proučavanjem povijesti stanovanja na našim prostorima, o čemu nema mnogo u stručnoj literaturi. Sakupljeni članci, ovisno o temi koju obrađuju, pružaju uvid u uvjete života i stanovanja, odnose prema kući i zemlji, kao i odnose unutar doma te donose primjere uređenja i opremanja doma kroz razna povijesna razdoblja.

Nina Brenčić

Ludwig Karl Moser (1845-1918) med Dunajem in Trstom, zbornik mednarodnega študijskega dne, Trst, 21 novembra 2008 / **Ludwig Karl Moser (1845-1918) tra Vienna e Trieste**, atti della giornata internazionale di studi, Trieste, 21 novembre 2008, urednika Stanko Flego in Lidija Rupel, prevodi Clara Corona et al., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU / Trst – Trieste: Narodna in študijska knjižnica – Biblioteca nazionale slovena e degli studi, 2012., 322 str.

Stanko Flego i Lidija Rupel uredili su 2012. Zbornik s Međunarodnoga skupa održanoga 21. studenoga 2008. u Trstu kao pozamašnu dvojezičnu publikaciju. Osim „Predgovora“ (7-8), koji potpisuje ravnatelj tršćanske Narodne in študijske knjižnice / Biblioteca nazionale slovena e degli studi di Trieste Milan Pahor, i „Uvoda“ (9-11) iz pera Stanka Flego, Lidije Rupel

i Mateja Župančiča, u zborniku je tiskano 16 radova.

Radovi obrađuju „život i rad profesora Ludwiga Karla Mosera, istraživača i znanstvenika koji je odigrao značajnu ulogu posljednjih desetljeća Habsburške Monarhije“. Ludwig Karl Moser rođen je 7. studenoga 1845. u Teschenu u Šleskoj (danas Český Těšín u Češkoj i Cieszyn u Poljskoj). Diplomirao je 1871. prirodoslovne znanosti na Sveučilištu u Beču. Nakon prvoga zaposlenja u Državnoj višoj realki (*K. k. Staats-Oberrealschule*) u rodnom gradu, preselio se 1876. u Trst, gdje je kao profesor prirodoslovnih znanosti u klasičnoj gimnaziji na njemačkom jeziku (*K. k. Staats-Obergymnasium*) radio do umirovljenja 1904. Kao dopisnik Središnjega povjerenstva za istraživanje i zaštitu umjetničkih i povijesnih spomenika (*K. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*) obavljao je istraživanja na Tršćanskom krasu, u dolinama Vipave i Soče, u Notranjskoj, istočnoj Furlaniji i u Istri, čime je uz Marchesettija „bio jedan od najplodonosnijih istraživača onog vremena“. Umro je u Bolzanu 2. lipnja 1918.

Zbornik⁷ otvara rad Gina Bandellija „Considerazioni preliminari sulle ricerche naturalistiche e paleontologiche svolte a Trieste nella fase iniziale dell'età positivistica (1866-1877)“ („Uvodni premislek o naravoslovnih in paleontoloških raziskavah, opravljenih v Trstu v začetni fazi pozitivističnega obdobja [1866-1877]“, 13-29). Autor analizira stanje istraživanja krajem 19. stoljeća u Trstu kroz nekoliko ključnih trenutaka, odnosno dokumenata, te proučavajući djelovanje određenih institucija: (1) Izlaganje o djelovanju Jadranskoga društva za prirodne znanosti koje je predstavio Antonio Valle 15. listopada 1899. prilikom svečane Skupštine; (2) Minervin kabinet (*Gabinetto di Minerva*), Institut koji je 1810. osnovao grof Domenico Rosetti kao jedini centar – u gradu trgovine – za promociju znanosti; (3) Šezdesete i sedamdesete godine, kada je politička situacija označila jačanje habsburške kontrole nad sjevernim Jadranom; (4) Carlo Marchesetti i Karl Moser – prvi kao ravnatelj Gradskoga prirodoslovnog muzeja (*Museo civico di storia naturale*), a drugi kao profesor na njemačkoj gimnaziji svojim su radom dali velik prinos istraživanju geologije, botanike, zoologije, kao i paleontologije. Bandelli u završnim rečenicama naglašava da ćemo radom na bogatoj baštini mnogih znanstvenika različitih nacionalnosti dobiti sve jasniju sliku da korijeni Trsta – grada znanosti – sežu u 19., a ne u 20. stoljeće.

⁷ Urednici napominju da su svi prilozi tiskani na materinskom jeziku autora, a onda prevedeni na talijanski, odnosno slovenski jezik.

U tekstu „L. K. Moser: 'Aus meinem Leben' – 'Iz mojega življenja'“ („L. K. Moser: 'Aus meinem Leben' – 'Dalla mia vita'“, 31-62) Lidija Rupel iznosi opširnu biografiju Karla Mosera temeljeći ju na njegovu rukopisu (*Aus meinem Leben*) koji se čuva u Musei civici di storia naturale u Trstu, kao i na poznatim bibliografskim i arhivskim podacima.

Prilog Karla Maisa „Ludwig Karl Moser 1845 bis 1918, Lehrer, Forscher und die Welt in der er lebte oder ein Gymnasial-Lehrer der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts“ („Ludwig Karl Moser (1845-1918), insegnante e ricercatore, e il mondo in cui visse ovvero un professore di liceo della seconda metà del XIX secolo“, 63-87) bavi se Moserovim životom i djelom. Bogatstvo njegova rada nalazi se u mnogobrojnim publikacijama i izvještajima koje je tiskao kao knjige te u godišnjacima, novinama i časopisima. Mais iznosi Moserov život po etapama, od porijekla i rođenja, preko revolucionarne 1848., studija u Beču, prvih faza profesionalnoga života te života u Trstu i na kraju umirovljenja. U ovom je radu naglasak stavljen na Moserovu speleološku aktivnost, s kojom se prvi put susreo za vrijeme studija u Beču. Autor se dotaknuo i lika Andreasa Perkova, kojega je Moser nazivao „fedele collaboratore e allievo“.

Deborah Arbulla, Federico Bernardini, Francesco Boschin i Livio Fogar autori su članka „Museo Civico di Storia Naturale di Trieste: il contributo di L. K. Moser“ („Mestni naravoslovni muzej Trst [Museo Civico di Storia Naturale di Trieste]: prispevek L. K. Moserja“, 89-99), u kojemu se osvrću na bogati inventar tršćanskoga Prirodoslovnog muzeja, gdje su kao *fondo Moser* pohranjeni njegovi dnevnici, mnogobrojni rukopisi, fotografije i članci, kao i manja zbirka arheoloških i mineraloško-petrografskih nalaza. Zbirka Moser postala je dio Muzeja u Trstu zahvaljujući donaciji nakon Moserove smrti.

U radu Kristine Mihovilić „Rezultati Moserovih iskopavanja u Bermu“ („Risultati degli scavi del Moser a Beram-Vermo“, 101-109) izneseni su svi poznati podaci o „prvom arheološkom iskopavanju jednog prapovijesnog lokaliteta u Istri“.

„Moser is shon da'. Ludwig Karl Moser und die Prähistorische Kommission der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien (1883-1906)“ („Moser è già qui'. Ludwig Karl Moser e la Commissione Preistorica dell'Accademia delle Scienze di Vienna (1883-1906)“, 111-125) članak je Brigitte Mader, u kojem se poziva na rečenicu koju je izrekao Josef Szombathy

prilikom posjeta pećini Theresienhöhle kraj Devina 16. srpnja 1886. Autorica donosi čitav niz zanimljivih podataka o Moserovu radu za Prapovijesno povjerenstvo Bečke akademije znanosti. Radilo se u prvom redu o istraživanjima u pećinama Tršćanskoga krasa i sjeverne Istre, gdje su se vrlo često sukobljavali interesi raznih strana, a Moseru se često spočitavalo da nema istraživačke kompetencije.

Stanko Flego i Matej Župančič autori su priloga „K arheološki dejavnosti L. K. Moserja v jamah Tržaškega krasa“ („Appunti sulle ricerche archeologiche di L. K. Moser nelle grotte del Carso Triestino“, 127-190). Velik dio svojega istraživačkog rada Moser je posvetio arheološkim istraživanjima pećina Tršćanskoga krasa. S kakvim je entuzijazmom Moser radio govori podatak da je istraživao i u dane najvećih svetkovina (npr. 15. kolovoza). Autori su obradili Moserova istraživanja u pećinama s arheološkim materijalom koje se danas nalaze unutar talijanskih granica. S obzirom na to da je poznao najmanje tri slavenska jezika, dragocjeno je Moserovo bilježenje izvornih toponima, koji u kasnijoj talijanskoj bibliografiji nisu korišteni, u većini slučajeva zbog teškoće u izgovaranju, ali i svjesnoga odbijanja uporabe slovenskih toponima. Najveći dio toga najvećeg rada u Zborniku (63 stranice) posvećen je katalogu pećina koje je Moser istraživao, njih 73. Nekima je posvetio desetke godina svojega rada, neke je sondirao, a neke samo posjetio i opisao.

Matej Župančič i Stanko Flego napisali su i članak „Non ad personam sed ad rem (ali o kačjem pastirju in želvi)“ („Non ad personam sed ad rem – o della libellula e della tartaruga“, 191-199), koji su posvetili „problemu“ nalaza iz pećine La Grotta del Pettiroso / Pejca v Lašci. Naime, Moseru je ova pećina postala razlogom života, tako da je u njoj nastavio istraživati i nakon umirovljenja. Vrlo je često prilikom održavanja predavanja ili na povremenim izložbama pokazivao vlastitu kolekciju nalaza, među kojima su predmeti iz Grotte del Pettiroso bili na prvom mjestu. S obzirom na to da su mnogi znanstvenici sumnjali u autentičnost nalaza, Moser kao da je novim istraživanjima htio dokazati suprotno. Autori su u članku nastojali osvijetliti povijest predmeta Moserove kolekcije, no bez namjere otkrivanja istine jesu li predmeti autentični ili nisu.

O pitanju postojanja većega broja primjeraka keramike *impresso* ukrasa, koja je ušla u arheološku literaturu zahvaljujući Josipu Korošcu, a koji je svoj rad temeljio na Moserovim istraživanjima, Anton Velušček polemizira

u radu „Impresso kultura na Tržaškem krasu in v severnem delu Istre: med željama in resničnostjo?“ („La cultura della ceramica impressa nel Carso Triestino e nell'Istria Settentrionale: tra desiderio e realtà“, 201-217).

Marzia Vidulli Torlo u članku „La necropoli di San Servolo, scavi 1902“ („Grobišče na Socerbu, izkopavanja 1. 1902“, 219-224) iznosi detalje vezane uz iskopavanje, istraživanje, konzervaciju i izlaganje materijala iz nekropole koju je 1902. istražio Moser. Na temelju materijala iz 54 groba, većim dijelom vrlo loše sačuvanoga, „moguće je pratiti razvoj tršćanskoga područja za vrijeme željeznoga doba, od kraja halštatske kulture (V. – IV. st. pr. Kr.), preko latenske kulture (u prvom redu IV. st. pr. Kr.) do vremena romanizacije (I. st. pr. Kr. i I. st. poslije Kr.).“

San Servolo / Socerb kompleksno je nalazište, u prvom redu poznato po srednjovjekovnom kaštelu i po pećini Grotta del Santo / Sveta jama. U još trima manjim pećinama te na prostoru prapovijesne gradine i vjerojatno rimskoga kastruma sukobljavali su se interesi Mosera, Marchesettija i Alberta Puschija. Anna Crismani u radu „Le ricerche di Ludwig Karl Moser a San Servolo“ („Raziskovanja Karla Moserja na Socerbu“, 225-247) obrađuje nalaze iz prapovijesne nekropole, čiji se materijali nalaze u Civico Museo di Storia ed Arte u Trstu. Grobni nalazi pokazuju razvoj naseljenosti teritorija tijekom mlađega željeznog doba, od kraja halštatske kulture (V. – IV. st. pr. Kr.), preko latenske kulture, gdje prevladavaju nalazi iz III. st. pr. Kr., sve do vremena kasne Republike. Predmeti iz rimskih grobova datiraju ukope lokalnoga romaniziranog stanovništva u vrijeme od kraja I. st. pr. Kr. do polovice I. st. poslije Kr. Kao dodatak tekstu autorica donosi popis vrijedne donacije Karla Mosera – pored bogatih grobnih priloga iz nekropole Sv. Servula i materijal mnogobrojnih istraživanja koji su Muzeju darovali sam Moser ili Središnje povjerenstvo iz Beča.

Prapovijesna, ali i rimska nekropola Sv. Servula (San Servolo) pronađena je prilikom radova na dionici ceste između Doline (San Dorligo) i Kastelca. Paolo Casari u članku „La necropoli di San Servolo: le sepolture di epoca romana“ („Grobišče na Socerbu: rimskodobni grobovi“, 249-255) obrađuje nalaze rimske nekropole koju je Moser istraživao 1902., datirane od sredine I. st. pr. Kr. do I. st. poslije Kr., s naglaskom na vremena careva Augusta i Klaudija.

Matej Župančič i Tomaž Mihelič se u radu „Prikazovanja sove *Nyctea nivea* na Krasu?“ („Apparizioni della civetta delle nevi (*Nyctea nivea*) sul

Carso?“, 257-265) bave pismom koje je Moser napisao Carlu Marchesettiju, tadašnjem ravnatelju Prirodoslovnoga muzeja u Trstu, a koje je pronašla Lidija Rupel. U pismu Moser obavještava Marchesettija o postojanju rijetke vrste ptice, snježne sove, na prostoru Tršćanskoga krasa. Autori priloga, nakon gotovo sto godina, zaključuju da mogu sa sigurnošću reći da Moser 1887. ili kasnije nije vidio snježnu sovu, već neku drugu noćnu grabežljivicu – jednu svijetlu podvrstu sove drijemavice (*Strix flamea*) ili čak sovu s Urala.

Članak Lidije Nikočević „Ludwig Karl Moser i etnografija Istre“ („Ludwig Karl Moser e l’etnologia dell’Istria“, 267-272), koji je već objavljen u njezinoj monografiji *Iz „etnološkog mraka“: austrijski etnografski tekstovi o Istri s kraja 19. i početka 20. stoljeća* (Pula 2008.), donosi zanimljive detalje o radu Ludwiga Karla Mosera kao etnologa. Naime, on se „prihvatio organizacije dolaska (folklornih) grupa iz Austrijskoga primorja u Beč“ 1908. godine. Tim je povodom napisao članak s predstavljanjem grupa i njihovim opisom, koji nam danas pruža dragocjene antropološke podatke.

Andrej Zaghet je u tekstu „Grafološka analiza štirih Moserjevih rukopisa“ („Analisi grafologica di quattro manoscritti di Moser“, 273-287) analizirao četiri Moserova rukopisa, na temelju čega je zaključio da je Moser od 1895. do 1914. doživio značajnu promjenu osobnosti. Ipak, u svim je rukopisima vidljivo da je imao i nepromijenjene karakteristike, u prvom redu osjećaje dužnosti i odgovornosti koji proizlaze iz njegova odgoja i želje da u životu dostigne visoke ciljeve.

Zbornik završava bogatom (261 jedinice) Moserovom bibliografijom „Dr. Ludwig Karl Moser“ („Bibliografia: Ludwig Karl Moser“, 289-300), koju je napisao Matej Župančič, popisom autora (301) i slikovnim prilozima (fotografije, akvareli, skice i rukopisi), koji se čuvaju u tršćanskom Prirodoslovnom muzeju (303-322).

Ludwig Karl Moser, kako u svom komentaru naglašava jedan od autora, nije ostavio vidljiv trag kao nastavnik, speleolog, pa ni u prirodoslovnim radovima. Međutim, njegov rad i rezultati istraživanja prapovijesti predstavljaju još i danas temelj za istraživanja nalazišta nekadašnjega Austrijskog primorja. Zbornik je vrijedno djelo koje nam pruža brojna nova saznanja o Moserovu radu i njegovu trajnom prinosu u raznolikim aktivnostima o kojima su u ovom vrijednom svesku svoja zapažanja zapisali znanstvenici iz Italije, Slovenije, Hrvatske i Austrije.